

*Н.О. Рудницька**N.O. Rudnyts'ka*

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ БЮРОКРАТІЇ І ЕЛІТИ

Abstract. The article is devoted to the conceptual analysis of similarity and contrast of the displays of bureaucracy and elite in a society. It is indicated that the scientific-theoretical researches and the public practice prove that the necessity for political elite and bureaucracy is a law of development of any society, and the state as a whole is stressed. The existence of this social group is caused by the psychological and social disparities of people, desire to take participation in politics, high public importance of the activity, necessity of high professionalism for its efficient execution; wide opportunities of the administration for the reception of privileges; practical execution of the control over the accepted decisions, and political passivity of broad masses.

Сьогодні, в епоху глобальних змін – як у нашому суспільстві, так і в світі в цілому, дуже важливо сприймати соціокультурні і політичні процеси не як хаотичне нагромадження випадкових явищ, а як етапи прояву нової цивілізації, що отримала у спадок історичні досягнення і “народжується” на зламі тисячоліть. У свою чергу таке сприйняття змін надає можливість проаналізувати феномен бюрократії і еліти через соціокультурний аспект суспільного розвитку. Це дозволяє дослідити природу, особливості бюрократії і еліти як окремої статусної групи, проаналізувати її прояви, дослідити характер управлінської культури бюрократичної еліти, виявити особливості її адаптації до системних суспільних перетворень, зрозуміти її ідеологію і цінності життя.

Як відомо, незалежно від характеру політичного устрою, влада в кожній країні здійснюється певною групою людей – представниками управління, тобто елітою і бюрократією. Це не тільки ті, хто формально наділений владою, а й ті, хто відіграє істотну роль у підготовці і реалізації політичних рішень. Еліта і бюрократія – це категорія осіб, дії і рішення яких істотно впливають на функціонування і розвиток суспільства в економічній і політичній сферах. З точки зору структури влади правляча еліта і бюрократія складається з групи, яка приймає політичні рішення, і групи, що здійснює політичний тиск. Таким чином, основним носієм владних функцій формально виступає політична еліта і бюрократія. Крім того, представники бюрократичної еліти наділені повноваженнями у прийнятті важливих політичних рішень, що часто є визначальними та істотно впливають на їх характер та реалізацію.

Щодо обґрунтування необхідності існування політичної еліти, тобто бюрократичної, існують різні підходи, і в цьому полягає складність дослідження вищевказаного феномену і його прояву у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Метою даної статті є об'єктивний аналіз концептуальної подібності і протилежності проявів бюрократії та еліти в суспільстві. По-перше, охарактеризовано статусну групу як ієрархічну, засновану на обумовлених контрактних відносинах службової залежності між керівником і підлеглими в організації; наділену певними правами і такою, що отримує матеріальну винагороду за свою роботу. По-друге, бюрократія та еліта як тип колективу, якому притаманна формальна структура правил, владні відносини, розподіл праці і обов'язків. У цьому розумінні бюрократію і еліту можна зарахувати до поняття організації, тобто структури, подібної за стилем функціонування до професійно підготовленого колективу. Проте дуже часто в повсякденному лексиконі поняття бюрократії і організації вважають синонімами, але на практиці це зовсім не так, тому що хоча бюрократія і виражає сутність організації, але не всі організації є бюрократичними, це стосується також і еліти. По-третє, управлінсько-виконавському функціонуванню бюрократії і еліти, притаманні риси корпоративізму як типу культури. Корпоративна культура соціальної верстви проявляється у всіх сферах життєдіяльності, оскільки вона "народжена" державою у вигляді специфічної бюрократично-владної структури, що творить свої ідеологічні цінності.

У даному випадку звернемо увагу на бюрократію і еліту в контексті соціокультурного феномену суспільства, який за своїм змістом поєднує соціально-статусні риси, цінності та норми специфічного етосу представників цих груп. Бюрократії і еліті як окремій соціальній групі з її управлінською культурою певною мірою властиві цінності і норми суспільства, оскільки вона і є його невід'ємною складовою частиною. Проте соціокультурний феномен бюрократії і еліти зазнає постійних змін, бо з впливом політичних, економічних, соціальних та інших суспільних чинників цей феномен перебуває в динамічному русі, що і забезпечує перебування у певному соціокультурному просторі.

Трансформації економічного, політичного, соціального характеру, впливаючи на бюрократію надають їй певних ознак: так, отримавши "старі" світоглядні виміри, пристосувавши їх до вимог часу, вона, так би мовити, створює "нову" правлячу еліту, якій притаманні всі ті риси, набуті за довгі часи існування тих, хто управляє, і тих, ким управляють, з додаванням нових рис у відповідності до вимог сьогодення. Таким чином створюється управлінська культура і визначається певна модель керівництва.

Проблематика бюрократії та еліти широко представлена в концептуальних розробках класиків наукової думки, таких провідних теоретиків еліти і дослідників бюрократії, як К. Маркс, В. Паретто, Г. Моска, Р. Міхельс, М. Вебер, В. Липинський та ін.

Соціально-статусним характеристикам бюрократії і еліти як соціальної групи притаманні риси культурного менталітету, створені нею самою як продукт власного розвитку. Питання ідентичності і протилежності бюрократії та еліти становить широкий інтерес і залишається сьогодні предметом багатьох дискусій. Спробуємо крізь призму теоретичних розробок відомих вчених оглянути їх.

Бюрократія як соціальна група персоніфікує державний порядок, уособлює управлінську структуру суспільства, характерні риси якої прямо залежать від типу

політичного режиму з породженням корпоративних інтересів, які виявляються в корпоративній свідомості [6, 183].

Уперше розгорнуту характеристику бюрократії з точки зору соціально-класового змісту дав К. Маркс. Він розглянув її як особливий адміністративний механізм, що діє на користь інтересам правлячого класу і характерною рисою якого є наявність особливої верстви осіб, які зосереджують у своїх руках владу і перебувають у привілейованому становищі. Саме суспільно-історичний характер держави зумовлює появу особливої, замкненої управлінської верстви, яка виражає інтереси панівного класу і вважає власні інтереси загальними. Реальна сутність бюрократії розглядалась крізь корпоративні інтереси управлінської еліти, що безперечно зумовлені політичним режимом, який вона обслуговує, однак її корпоративні інтереси виявляються і в раціональності завдань, які вона виконує. Ця соціальна група – компонент будь-якого політичного режиму, головне її завдання – раціоналізація системи управління, а її діяльність має бути інституційно регламентованою. Отже, бюрократія, за марксистським тлумаченням, є спеціально організована система посад та інститутів, що професійно здійснює керування державними справами і людьми [3].

Теоретичні розробки К. Макрса у трактуванні бюрократії як окремої групи, тобто еліти, яка представляє загальний інтерес держави, набули розвитку у соціологічній концепції німецького вченого М. Вебера. Він наголошував, що спосіб життя, ідеали, політичні і правові погляди будь-якої соціальної групи не повинні визначатися виключно матеріальними інтересами, інакше ця спільнота неминуче деградуватиме [1]. М. Вебер надав особливого значення методу відбору найбільш кваліфікованих, харизматичних і компетентних представників владної еліти, здатних взяти на себе відповідальність як за законодавчу діяльність, так і адміністративне керування. Така модель елітаризму з інституціональної точки зору досконало розроблена, оскільки вона передбачає сильну виконавчу владу, достатньо жорсткий контроль правлячої партії над парламентом та незалежну від політичного керівництва компетентну бюрократію, тобто еліту. Недолік один: широкій масі в цій моделі відведено мізерну роль – участь у виборах, тобто лише реалізація права на голосування – роль пасивного учасника політичного процесу [8, с. 150]. Еліта в даній моделі повинна бути повністю вільною у своїх діях від мінливих настроїв і пристрастей мас. Головними цінностями, якими повинна володіти еліта, є достатня матеріальна забезпеченість, незалежність суджень, політичний професіоналізм, дистанційованість від груп інтересів. Якими б шляхетними мотивами не керувався М. Вебер, віддаючи всю повноту політичної влади еліті професійних політиків, які мають незалежну економічну і виборчу основу, сприяють розвитку політичних систем, реальність демонструє незаперечний факт – неможливість відокремлення політичної сфери від економічної, а отже свідчить про наявність відносно гомогенної правлячої еліти, яка являє собою панівний клас в економічній і політичній сферах. Правляча еліта з часом приходиться до управління державними справами і стає бюрократичною, головна мета якої – компетентність у прийнятті рішень, де всі підкорюються інтересам організації і панує ієрархія знань.

Наукове обґрунтування феномену еліти спостерігаємо в дослідженнях Г. Моски, В. Паретто, Р. Міхельса, які стверджували, що в суспільстві завжди правила, править і буде правити меншість, тобто еліта. В суспільстві існує меншість, яка править, і більшість, якою правлять, отже еліта є політично активною групою людей, зорієнтованих на здобуття і утвердження влади, зі зміною історичних епох змінюється лише склад правлячого класу (наявність найвищого індексу продуктивності діяльності), його структура (циркуляція еліти), але він завжди існує і визначає політичний процес. Така організованість меншості – одна з умов її панування над більшістю, а влада бюрократії має спиратися на волевиявлення мас [5, с. 51]. Цю взаємозалежність влучно відображає вислів Р. Міхельса: “Більшості людей випадає доля підкорятися пануванню незначної меншості і задовольнятися роллю п’єдесталу для олігархії” [9, с. 419]. Ця меншість має володіти професіоналізмом, освіченістю, практичним функціоналізмом. Відповідно до поглядів Р. Міхельса, бюрократія притаманна будь-якому суспільству, організації (партії) в конкретно-історичному часі.

Серед наукових розробок українських мислителів, які досліджували роль і значення еліти в суспільстві, безперечний інтерес становить концепція “національної аристократії” В. Липинського. Вчений обґрунтував необхідність існування еліти. Він вважав, що відповідно до потреб національного відродження і для формування нації потрібна активна група людей, здатна лідирувати і пропагувати для нації політичні, державні, культурні цінності. Ця група, на думку В. Липинського, і є носієм національної ідеї, “національною аристократією”, найкращим здобутком суспільства певного історичного періоду. Найкращі вони тому, що організують, структурують, ведуть націю до певної мети і є носіями єдиної ідеї. Національна аристократія повинна мати матеріальну силу та моральний авторитет і обов’язково оновлюватися відповідно до вимог життя і розвитку нації [2, с. 255].

Виходячи із означених теоретичних положень, спробуємо сформулювати певні висновки. Соціокультурний підхід до аналізу бюрократії дозволяє твердити, що вона є не лише адміністративно-управлінською, але й окремою етосною групою.

За своїми статусними ознаками та функціональним призначенням бюрократія являє собою елітну групу суспільства. Особливості бюрократії як певної етосної групи пов’язані з репрезентацією специфічної субкультури цієї групи. На підставі концепції бюрократії і еліти як адміністративно-управлінської та етосної групи визначається характер управлінської культури бюрократичної еліти, яка в демократичному суспільстві стає все більше відкритою щодо громадянського суспільства. Усе це може використовуватися для висвітлення актуальних питань як теорії політики, соціології управління, зокрема стилю поведінки керівників різного рівня компетентності.

Що ж до політологічного осмислення даного дослідження, то воно є похідним від об’єктивної необхідності існування самої політичної еліти і бюрократії. Численні науково-теоретичні дослідження, а також суспільно-політична практика доводять, що потреба в політичній еліті та бюрократії – це закономірність розвитку цивілізації. Їх існування зумовлене дією таких потужних об’єктивних чинників, як психологічна й соціальна нерівність людей, їхні неоднакові природні здібності, мож-

ливості та бажання брати участь у політиці; висока суспільна значущість управлінської діяльності й необхідність високого професіоналізму для її ефективного виконання; наявність широких можливостей використання управлінської діяльності для отримання різноманітних привілеїв; практичні можливості здійснення контролю за суспільством або певною його частиною; політична пасивність широких мас, головні життєві інтереси яких, як правило, лежать поза сферою політики.

-
1. Вебер М. Политика как призвание и профессия: Избр. произв. – М.: Прогрес, 1990. – 808 с.
 2. Консерватизм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий – К.: “Смолоскип”, 1998. – 598 с.
 3. Маркс К. К критике гегелевской философии права. // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. – М.: Изд-во полит. л-ры, 1954. – Т. 1. – С. 219–368.
 4. Мясников О.Г. Субъекты политики // Социально-политический журнал. 1993. – № 5. – С. 33.
 5. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии: Глава из книги “Бонапартистская идеология” // Диалог. – 1990 – № 9 – С. 50–53.
 6. Цветков В.В., Горбатенко В.П. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті українського суспільства – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2001. – 248 с.
 7. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) – Х.: “Право”, 1996. – 164 с.
 8. Миграян А.М. Плебисцитарная теория демократии Макса Вебера и современный политический процесс // Вопросы философии. – 1989. – № 6 – С. 148–157.
 9. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології. – К.: Основи, 1998. – 718 с.